

Кротович Яна,

студентка 4 курсу

ННІ філології та журналістики.

Науковий керівник: **В. М. Мойсієнко,**

доктор філологічних наук, професор.

Українсько-польські мовні контакти на Хмельниччині в кінці XX на початку XXI століть (на матеріалі мовлення жителів міста Шепетівки)

У статті проаналізовано фонетичні, морфологічні та лексичні особливості мовлення поляків міста Шепетівки Хмельницької області.

Серед актуальних проблем лінгвоукраїністики важливе місце належить питанням взаємин українців зі своїми близькими сусідами, зокрема з поляками. Етногенез і доля України та Польщі не тільки подібні, але й досить тісно переплітаються з більш як тисячолітньою історією обох народів. Україна належить до шести держав світу, в яких польська діаспора складає чисельну громаду. За переписом населення у 2001 р. в Україні проживало понад 144,1 тис. поляків, або 0,3% від усіх жителів [3, с. 7].

Українська і польська мови мають спільне походження, у них одне праслов'янське коріння, вони належать до індоєвропейської родини мов і впливають одна на одну. Водночас це типологічно різні мови, зі своїми закономірностями поступу, питомою лексикою, граматичною специфікою й особливостями функціонування. Контрастивний аналіз допомагає глибше усвідомити історичну і типологічну окремішність кожної з них, розуміння своєрідності мовної особистості українця і поляка як носія картини світу.

Проблема українсько-польських зв'язків у мові як найбільш результативної та масової форми спілкування завжди викликала інтерес дослідників. Саме мова забезпечує культурний діалог, у якому відбувається пізнання, національне усвідомлення, взаємозбагачення та взаємопроникнення культур.

Актуальність даної теми зумовлена історичними контактами української та польської мов, значною чисельністю поляків в Україні, зокрема в Шепетівці, і впливом їх контактів на культурний діалог, роль якого зростає в сучасному глобалізованому світі.

Об'єктом роботи є українсько-польські мовні контакти на теренах міста Шепетівки.

Предметом нашого дослідження є взаємовплив української та польської мов в процесі їх контактів на території міста Шепетівка.

Мета роботи полягає в тому, щоб з'ясувати особливості польського мовлення поляків, які проживають в Україні, зокрема в Шепетівці, та вплив польської мови на їх українське мовлення.

Матеріалом дослідження став семигодинний запис мовлення трьох інформантів, народжених в 1931-1944 роках, які проживають в місті Шепетівка. Всі троє є поляками за походженням. Записи були зроблені нами у 2013 році.

При виконанні наукового дослідження нами були використані **уникайте пасивних конструкцій ми використали** такі **методи**:

- 1) вивчення наукових джерел, у тому числі історичних праць та дослідження з контрастивного аналізу української та польської мов (Кононенко В. І., Кононенко І. В., Януш Рігер, Ева Дзеньгель **чи Дзіньгель**, Івона Цехош-Фельчик);
- 2) опрацювання законодавчих актів України, статистичних даних, метричних свідоцтв інформаторів та іншої документації;
- 3) порівняльний аналіз польського мовлення мешканців Шепетівки з еталоном польської мови;

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що науковий обіг вводиться матеріал про особливості польського мовлення мешканців Шепетівки.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його матеріали можуть використовуватися вчителями польської мови загальноосвітніх шкіл, недільних шкіл для корекції польського мовлення з урахуванням явища інтерференції, вузівських курсів української літературної мови, зокрема теми «Мовні контакти».

Перша згадка про населений пункт датується 1594 роком. Село Шепетівка входило до Кременецького повіту Волинського воєводства як володіння Андрія Ждярського. Нині Шепетівка нараховує більше 47 тис. жителів [1]. За словами наших інформантів, Шепетівка колись була поділена на дві частини: українську і польську, більшу з яких займала друга. Цим пояснюється чисельність поляків. За переписом населення 2001 року 946 осіб були поляки, що у відсотковому відношенні складає 3,4% від всього населення міста Шепетівка. З 1891 по 1870 рік чисельність мешканців зросла з 5926 жителів у 2,5 рази, а поляки серед них становили 8% [2]. Таке зростання було непостійним. У рік Великого терору (1937) в Шепетівці було знищено більше 160 осіб різних національностей і професій, сотні людей були виселені з міста як сім'ї «ворогів народу». Серед них була сім'я інформантки Станіслави Нетикші, яку вивезли до Казахстану.

Про культурне життя польської громади свідчить розвиток освіти. У місті до другої світової війни була польська школа. З опитування стало відомо, що після закриття школи, польські вчителі навчали дітей удома. У Шепетівці була католицька каплиця, де збиралися вірні на служіння, проте після війни її передали до православного **приходу**. Тому довгий час парафіяни ходили на релігійні свята в Полонне (40 км від Шепетівки). Там відправлялася служба виключно польською мовою, що давало молодому поколінню поштовх до вивчення польської мови.

Після проголошення Незалежності України польська громада отримала нову можливість у своєму розвитку. У Шепетівці була створена Спілка Поляків, яка ставить перед собою завдання відродження національних традицій, польської культури та вивчення мови. З 1 вересня 2008 року у діючій загальноосвітній школі №4 є класи з польською мовою навчання. Тоді ж працю в них розпочала пані Веслава Козьол, вчитель із Польщі із 40-річним стажем роботи в школі. Станом на 1 вересня 2012 року є 5 класів з польською мовою навчання. Приблизно половина дітей має польське походження.

Таблиця 1. Чисельність учнів у класах з польською мовою навчання

Клас	Кількість учнів
1	14
2	13
3	16
4	11
5	11

Населення Шепетівки ототожнюється з релігійною характеристикою: поляки – це католики: *my byli pałaki (!) / katoliki*. Часто з уст інформантів можна почути: *fszyscy wieżyli, fszyscy chodzili do Polonnego*. В свідомості поляків присутній факт збереження свого народу та традицій: [Czy było mówiono w domu po polsku?] *Jak była małeńka muv'ili mama i babća / fszystki muv'ili d'q nas po polsku żeby dzieci znałi svůj ojčystyj jenzyk*. Основним джерелом знань була сім'я: *a my kedyś / jak meškałi ješče f_domu / to po polsku rozmav'al'i*.

Інформанти намагаються говорити унормованою польською мовою, часто поправляють самі себе. Це свідчить про їх мовну свідомість, про знання польських фнорм, вуміння розрізнати їх від українських.

Інформанти

Станіслава Нетикша, 1931 року народження. Походить з села Круглик (38 км від Шепетівки), звідки родом її батько. Мати народилась в селі Михайлючка (8 км від Круглика). Польської мови навчила бабуся, а в родині цією мовою всі користувалися як побутовою. В 1941 році сім'ю інформантки було вислано до Казахстану як «ворогів народу». Там сім'я продовжувала зберігати польські традиції та мову. Після заслання Станіслава Нетикша шукала своєї долі, і, за її словами, саме приналежність до польського народу допомагала їй натрапляти на добрих людей. Вже понад 40 років живе в Шепетівці.

Ядвіга Савіцька народилась 1936 року в місті Шепетівка Хмельницької області. Походить з сім'ї Паславських. Батьки інформаторки також народилися в Шепетівці. З польською мовою вперше познайомилась в родині, де вона використовувалась, як побутова. Мати навчала своїх дітей мови, а батько співав в католицькій каплиці. Старший брат та сестра ходили в польську школу, яку закрили після війни, через те і Ядвіга Савіцька пішла до

української школи. Чоловік був українцем, але з поваги до жінки, вивчив польську мову. Зараз проживає з дочкою та внуками, яким передає свої знання.

Ванда Свінціцька народилася 1944 року в Шепетівці. Батько походить з м. Понінки (45 км від Шепетівки), мати – з м. Ізяслава (19 км від Шепетівки). Навчалася в українській школі, оскільки польська вже не працювала. В сім'ї всі розмовляли польською, тут її вивчила Ванда. Регулярно їздила на релігійні свята в до Полонного, де брала активну участь як посипачка квітів. Має чоловіка поляка, який теж розмовляє польською. На щодень використовує мову своєї національності, через це діти і внуки також говорять польською.

У записаних текстах розмов опитуваних ми намагалися проаналізувати польське мовлення цих інформантів на фонетико-орфоепічному, морфологічному та лексичному рівнях. Контрастивний аналіз, виконаний на різних рівнях мовної системи, передбачає виявлення основних відхилень від унормованої польської мови. За приклад фонетичного розпису??? мовлення інформантів взято працю професора Януша Пігера «Język polski na Ukrainie w XX wieku».

Фонетика

1. Вплив наголосу: наголос стабільний, падає на передостанній склад. Це також стосується прийменникових виразів: наприклад, 'u_mn'e, 'u_nas. Проте вжиті слова-запозичення мають нехарактерний для польської мови наголос, тобто український або російський, наприклад: *ulica Voros`ylova, skończyła gimn`azii, universyt`et, G'e`orgivskij kšyž, ulica L`ermontova, vodoprov`ot, gram`atyce, d`ačniki, zberk`asa, po trad`ycijax, b`ani, ručej`ok, ist`očnika, švagr`o.*

Голосні звуки

2. Вживання неносових голосних (під впливом української фонетики, в якій немає носових голосних), наприклад: *pochodzo, jo, te same, pšed vojno, chodzo ze mno, otprava za n`o, šv`entuje, jedno, s tamušo, za to zb`erkaso.* Відхилення від норми зафіксовано також у словах після носового голосного перед передньоязиковим приголосним, наприклад: *jenzyk, monž.* Носові голосні в середині слова реалізуються шляхом поєднання е, о про + + n перед приголосними, наприклад: *miešonc, v`encej, p`eńkna, šv`entovali.*

3. Фонема [e] у ненаголошеній позиції у в мовленні поляків реалізується в [i], наприклад: *sp`i`vali, ličebna, školi, movi, nab`i`rali.*

4. Наголошений голосний -i в середині слова реалізується з приголосним -ij: *f_svojim, moji.*

Приголосні звуки

5. На відміну від польської унормованої мови наявна лабіальна фонема [ɸ] замість передньоязикової [ʎ], наприклад: *Stańisl`ava, pravosl`avny, zač`ynalo_še,* також перед приголосним та в кінці слова, наприклад: *sold`aty, żolńeży, vyšla, zmarl.*

6. Задньоязикові приголосні можуть мати м'які варіанти перед голосною [e], наприклад: *drug'e, mog'e, drug'ego*. Зустрічається дзвінка вимова [ɣ] (під впливом української мови), наприклад: *vah'onu*.

Флексія

7. Категорія роду: уніфікація закінчень іменників жіночого та середнього родів під впливом української та російської мов: *polaki, moi, školy, fšystki, pravoslavni*. Крім того, наявні окремі випадки закінчень чоловічого роду польської мови: *fšyscu*.

8. З. в. ім. одн. занотовано з українським закінченням *-u*: *pjosenku*.

9. О. в. ім. одн. занотовано з українським закінченням *-oju*: *z_tamušoju*.

10. Р. в. ім. мн. занотовано з українським закінченням: *Tšex Króliv*.

11. М. в. прикметників чоловічого роду занотовано із закінченням *-uj* (під впливом української мови): *lesničuj, pravoslavnyj, dobryj, poř'adočnyj, takyj, řenknyj, jakyj, krevnyj, całyj*.

12. З. в. одн. ч. р. занотовано: *za pravoslavn'ego*.

Морфологія

13. У множині дієслів **У дієслівних формах немає характерного для польської мови розрізнення закінчень** чоловічого та не чоловічого роду, наприклад: *zabrali, zakryli, vysłali, rozmav'ali, okońčyli, poodježali, zostali_še, ě pšeznavali, poscili, šlužyli, pšeprowadžili, spotykali_še, povužežali, pšežyli, vyl'i, podchudžili, palili, otchodžili, zb'erali_še, pšyjechałi, otpočyvali, rozpov'adali, rubili, xodžili, šv'entovali, kořendovali, sv'eńcili, začeli, šli, jezdžili, nabirali*.

14. **Форми** І особи множини дієслів мають закінчення *-u, -em*, наприклад: *urodzony, xodem*. Також зафіксовано дієслова із закінченням *-ми*, наприклад: *rozmav'amy, šv'entujemy, ěškamy, xodžimy*.

15. У минулому часі дієслів переважають аналітичні форми: *ja skońčyla, ja pořla, ja dała; ty okońčyli, ty rozmav'al'i*, проте наявні також синтетичні форми дієслів: *tšymalam krove, posypyvalam kv'aty, jezdilam do_Polon:ego*.

Лексика

16. Занотовані адаптовані запозичення: *fčyla 'uczyła', dotšymuje_ši 'trzymać się', ulica vša 'cała ulica', na xorax 'na chóże', pšeprowadžili 'przemianowały', poznajom'ilaš 'zapoznała się', v'em 'znam', spokont v'ekuf', dobyvali 'wydobywały', urodzony jenzyk 'rodzony język', zakryl'i 'zamknęły', а також неадаптовані: *oktiabřa, d'ed, universyt'et, kran, vodoprov'ot, do ist'očnika, d'ačniki, zberk'asa, ručej'ok, švagr'o*.*

17. Наявні запозичені з української та російської мов синтаксичні конструкції: *_u_mńe, f_pol'skej školy, rozmav'ali f_svojim jenzykem, na pol'skem jenzyku, za ten čas, na ukra`nsk'ej movi, po pol'sk'i*.

Аналіз мовлення виявив **аналіз не може виявити !!!** У результаті аназу ми виявили ... багато типових ознак для польської окраїнної **це кресової??** мови. Це явище пов'язане є з невеликою кількістю поляків в Шепетівці і рідкісним **нечастим** вживанням польської мови на щодень. Хоч відсутні контакти з Польщею та польською мовою і сильний вплив чужо **місцевого** мовного середовища, однак польська говірка добре зберіглася.

Контрастивний аналіз зібраних текстів розмов поляків міста Шепетівки, виконаний на різних рівнях мовної системи, дає змогу говорити не лише про негативний **вплив (порушення мовної норми)**, але й про взаємозв'язок та взаємозбагачення української та польської мов.

Фонетико-фонологічний аналіз репрезентує спільні й відмінні мовні звуки двох мов, а саме відсутність носових голосних. Характерною ознакою досліджуваного вокалізму є вживання неносових голосних, не характерних для української мови. Особливістю консонантизму польського мовлення поляків Шепетівки притаманні заміна проривного [g] фрикативним [h], а також звука [ʃ] лабіальним приголосним, характерна м'яка вимова приголосних у звукосполученнях [ki], [gi], [xi].

Контрастивна морфологія двох мов показала формальні ознаки граматичних категорій, які істотно вирізняють структуру кожної мови. Паралельне вивчення виявило такі своєрідні явища, як, наприклад, категорія персональності в польській мові, відмінності у мотивації родових і часових показників. З дослідження стало відомо, що найбільш виразними рисами є українська флексія іменників, прикметників та дієслів, що свідчить про явище інтерференції, виходячи з використання поляками української мови на щодень.

Лексичний матеріал досліджуваної роботи надзвичайно різноманітний та багатоаспектний. Проаналізувавши матеріал, можна стверджувати про адаптовані та неадаптовані запозичення лексичних одиниць. Окрім того, у мовленні мешканців Шепетівки можна виділити семантичні запозичення. Поодинокими прикладами занотовано кальки.

Отже, на основі мовлення поляків міста Шепетівки ми виявили українсько-польські мовні контакти, проаналізували мовні особливості споріднених мов. Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок про те, що наслідки мовного взаємодіювання можуть вплинути на будь-який мовний рівень. Це може бути як калькування, так і повне знищення мови. А всебічне вивчення міжмовних контактів, дослідження причин їхнього виникнення та наслідків функціонування залишається одним із важливих питань загальної науково-теоретичної проблеми зв'язку мови із розвитком суспільства і його історією.

Література

1. Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область / Гол. ред. Тронько П. Т. / Енциклопедія; Т. 23. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. — 707 с.;

2. Левицька Н.М. Історія України: Україна в світі: історія і сучасність : навч. посібник / Н.М. Левицька. – К. : Кондор, 2011. – 418 с.;
3. Непоп Л. В. Лексичні особливості польських говірок на території Хмельницької та Житомирської областей : моногр. / Л. В. Непоп; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 212 с.;
4. Національний склад населення України та його мовні ознаки. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. – К., 2003. – С. 7;
5. Łesiów M. Historia wzajemnych kontaktów i wpływów języka polskiego i ukraińskiego // Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi, pod red. D. Buczki, M. Łesiowa, Lublin, 2003. - С. 11;
6. Krawczyk A. Maćkowce // Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku, cz. 2, pod red. J. Riegera, Kraków 2007. - С. 84;
7. Krawczyk A. Uwagi o języku wsi Józefówka w Żytomierskiem // Studia nad polszczyzną kresową, t. XI pod red. J. Riegera. – Warszawa, 2004. - 201 с.;
8. Rieger J. Język polski poza wschodnimi granicami kraju w XX wieku – rewolucja, ewolucja, perspektywy / J. Rieger // Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju. - Warszawa, 2001. - 215 с.;
9. Rieger J. Język polski na Ukrainie w XX wieku / J. Rieger, I. Cechosz-Felczyk, E. Dzięgiel, Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku, cz. 1: wydawnictwo naukowe : Semper. - Warszawa, 2002. - С. 11-51;